

DEDE KORKUT HİKÂYELERİNDEKİ TÜRKÇE KÖKENLİ HAYVAN
ADLARININ KAZAK TÜRKÇESİNDEKİ İZLERİ¹

The Traces of Animal Names of Turkish Origin in The Stories of Dede Korkut in Kazakh

Tuğba GÖKBAYIR¹ ve Ercan ALKAYA²

¹Arş. Gör., Fırat Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü, Elazığ tgozbayir@firat.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0001-6563-9559>

²Prof. Dr., Fırat Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü, Elazığ, ealkaya16@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0002-9618-5614>

Araştırma Makalesi/Research Article

Makale Bilgisi

Geliş/Received:

22.03.2024

Kabul/Accepted:

06.09.2024

DOI:

10.18069/firatsbed.1457235

Anahtar Kelimeler

Dede Korkut, Kazak
Türkçesi, hayvan adları

ÖZ

Türk yaşam biçiminde ve kültüründe hayvanların önemli bir yeri vardır. Dede Korkut hikâyelerinde de hayvan adlarının önemli bir yeri vardır. Örneğin, Türklerin hayatında atın yeri başka bir varlıkla karşılanamayacak kadar büyüktür. Bamsı Beyrek, zindandan çıkıncaya kadar onu bekleyen atı için *At demezem sana, kardaş derem, kardaşumdan yeg* diyerek atın Türklerin hayatındaki değerini belirtmektedir. Dede Korkut hikâyelerinde pek çok hayvan motifi kullanılmaktadır. Bu hayvan adlarının simgelediği unsurlar, bazen bir dost, bazen bir silah arkadaşı, bazen de gücü temsil eden bir motif olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu yüzden, bu hikâyeler Türk dünyası için çok önemlidir. Eski Oğuz Türkçesinin önemli dil metinleri arasında yer alan bu hikâyeler, Türk dili, edebiyatı, kültürü ve felsefesini yansıtan önemli kaynaklar arasındadır. Eski Oğuz Türkçesinin özellikleri görülen bu destansı hikâyeler Kazak Türkçesiyle detaylı bir şekilde karşılaştırıldığında ortak yapıların varlığı göze çarpmaktadır. Bu çalışmada, Dede Korkut hikâyelerindeki Türkçe kökenli hayvan adları tespit edilip bunların tarihi Türk lehçelerindeki durumu açıklanacaktır. Tespit edilen hayvan adlarının durumu, Kazak Türkçesinin söz varlığına nasıl yansıdığı, hangi anlamda kullanıldığı belirtilecektir. Bu doğrultuda, Dede Korkut hikâyelerindeki hayvan adlarının Kazak Türkçesindeki durumu ele alınacaktır.

Çalışmada ulaşılan bulgular, "Sonuç" bölümünde maddeler hâlinde belirtilerek söz konusu hayvan adlarının durumu gösterilmiştir.

ABSTRACT

Animals have an important place in Turkish lifestyle and culture. Animal names also have an important place in Dede Korkut stories. For example, the place of the horse in the life of the Turks is too great to be met by any other existence. Bamsı Beyrek states the value of the horse in the life of the Turks by saying, "*At demezem sana, kardaş derem, kardaşumdan yeg*", for the horse that awaits him until he comes out of the dungeon. Many animal motifs are used in Dede Korkut stories. The elements symbolized by these animal names sometimes appear as a friend, sometimes as a comrade in arms, and sometimes as a motif representing power. Therefore, these stories are very important for the Turkish world. These stories, which are among the important language texts of Old Oghuz Turkish, are among the important sources that reflect the Turkish language, literature, culture and philosophy. When these epic stories, which have the features of Old Oghuz Turkish, are compared in detail with Kazakh, common patterns attract attention. In this study, animal names of Turkish origin in Dede Korkut stories will be identified and their situation in historical Turkish dialects will be explained. The situation of the identified animal names, how they are reflected in the vocabulary of Kazakh and in which meaning they are used will be stated. In this direction, the situation of animal names in Dede Korkut stories in Kazakh will be discussed.

The findings obtained in the study are stated in the form of items in the "Results" section and the status of the animal names in question is shown.

Atf/Citation: Gökbayır, T. ve Alkaya, E. (2024). Dede Korkut Hikâyelerindeki Türkçe Kökenli Hayvan Adlarının Kazak Türkçesindeki İzleri. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 34, 3, 1227-1241.

Sorumlu yazar/Corresponding author: Tuğba GÖKBAYIR, tgozbayir@firat.edu.tr.

¹ Bu makale, Prof. Dr. Ercan Alkaya'nın danışmanlığında hazırlanan "Dede Korkut Hikâyelerindeki Söz Varlığının Kazak Türkçesinin Söz Varlığıyla Karşılaştırılması" adlı yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

1. Giriş

İnsanların hayatında hayvanların önemli bir yeri vardır. Hayvan adları, söz varlığı bakımından bize ait olduğu dönemin kültürel yaşam biçimleri, coğrafyası, gelenek ve göreneklere hakkında bir ayna niteliği taşır. Bozkır hayatının temel geçim kaynağının hayvancılık olması, insanlar ve hayvanlar arasındaki ilişkiyi kuvvetlendirmiştir. Bu yüzden Türkçede hayvanlarla ilgili birçok kelime bulunmaktadır. Bozkır hayatının geçim kaynağının hayvancılık olması, hayvanlardan pek çok ürün elde etmeye olanak sağlamıştır. Hayvanlardan elde edilen giyecek, yiyecek ve herhangi bir iş için gerekli her türlü nesne adı ,Türk dilinin söz varlığında önemli bir yer tutar. Bu söz varlığı, Türk lehçelerinin tamamında tanıklanır.

Dede Korkut Kitabı, Türk dünyası için çok önemlidir. Coğrafi, edebî, tarihî ve kültürel unsurların ağırlıkta olduğu bu hikâyeler, İç Oğuz ve Dış Oğuz arasındaki çatışmaları anlatır. Türk toplumunun dünyaya bakış açısını yansıtan eğitici bir eser niteliğindedir. Fuat Köprülü'nün “*Bütün Türk edebiyatını terazinin bir gözüne, Dede Korkut'u öbür gözüne koysanız, yine Dede Korkut ağır basar*” sözü, bunu desteklemektedir (Buran, 1987; Alkaya, Yalçın ve Şengül, 2008: 415; Yalçın, Şengül, 2004: 210). Mehmet Kaplan (1976: 55-69), “Dede Korkut hikâyelerinde hayvanların önemli bir yeri olduğunu belirterek hikâyelerin meydana getirildiği dönemde Türk sosyal ve ekonomik hayatı hayvanların rolü ile izah edilmektedir”, der.

Dresden ve Vatikan nüshası olmak üzere iki ana nüshası bulunan Dede Korkut kitabının yakın zamanda yeni yazmaları da bulunmuştur. Bunlar, Ankara, Günbed ve Bursa yazmalarıdır. Böylece yazmaların sayısı beşe yükselmiştir. Dede Korkut Hikâyeleri, ilk kez Kilisli Muallim Rıfat tarafından 1916'da yayımlandıktan sonra Orhan Şaik Gökyay, Muharrem Ergin sonraki dönemin en önemli çalışmalarını ortaya koymuşlardır. Ahmet Bican Ercilasun, Semih Tezcan, Saadettin Özçelik, Selahattin Bekki, Sadettin Özçelik, M. S. Kaçalın, Osman Fikri Sertkaya gibi uzmanların çalışmalarına ek olarak çok sayıda makale, bildiri ve birçok yeni çalışma yapılmıştır.

DKK'nin “*Kitâb-ı Dedem Korkud alâ Lisân-ı Tâife-i Oğuzân*” adlı Dresden nüshası, ilk kez Dresden Kral Kütüphanesi'nde H. O. Fleischer tarafından bulunmuş ve bu eseri, F. Von Diez (1811-1815) tanıtip eser üzerinde çalışmalar yapmıştır. F. Von Diez, eseri kopyalayıp Berlin Kraliyet Kütüphanesi'ne vermiştir. Ettore Rossi ise, 1950 yılında Vatikan Kütüphanesi'nde eseri bulmuş ve 1952 yılında Vatikan nüshasını yayımlayarak altı hikâyeden oluşan “*Hikâyet-i Oguz-nâme-i Kazan Beg ve Gayrı*” adlı çalışmayı tanıtmıştır (Alkaya, 2020: 154).

2018 yılında, Tahran'da Veli Muhammed Hoca tarafından bulunan “Türkistan”, “Günbed” ve “Türkmen Sahra” adı verilen eserin üçüncü nüshası² tespit edilmiştir (Alkaya, 2020: 154). Aslında Türkmen Sahra nüshası, üçüncü nüsha gibi kabul edilse de 2017 yılında Ankara Yazması, Kaçalın tarafından bulunmuştur. Ankara yazması, şekil ve dil yönünden Dresden ve Vatikan nüshalarıyla benzer özellikler taşır. Dresden ve Vatikan nüshalarında geçen mukaddime bu yazmada da bulunur. Yazmada sadece Dirse Han Oğlu Boğaç Han hikâyesininin başından yedi sayfalık bölüm yer alır. Yazmanın kalan kısmı ise kayıptır (Özçelik, 2021: 26). Türkmen Sahra nüshasının Azerbaycan Türkçesi ile yazıldığıyla ilgili belirli görüşler mevcuttur, bu dilin İran'ın saray dili olduğu, Safavîlerin son dönemleri XII. yüzyılın sonlarında yazıldığı düşünülmektedir. Eser, Dede Korkut'un dilini ve Eski Oğuz Türkçesinin özelliklerini yansıtır. Metnin dilinin özellikle Tebriz ağzına dayandığı görülür (Azmun, 2019: 12, 14). Günbed yazmasının dili Güney Azerbaycan Türkçesi Tebriz ağzına dayanır. Yeni bir metnin dilinin dönem ve coğrafyası hakkında karar verilirken eski kelimelerden hareket edilmez. Çünkü böyle metinlerde kelimeler daima bulunabilir. Bu kelimeler, metnin dayandığı eski yazmanın dönem ve coğrafyası hakkında bilgi verir. Metnin dönem ve coğrafyası hakkında bilgi edinmek için belirleyici unsur, fonetik ve morfolojik özellikler³dir (Ercilasun, 2019: 12). Bu yazmanın sahibi, İran'ın Günbed şehrinde yaşayan Veli Muhammed Khojeh'tir ve yazma özel kütüphanesindedir (Özçelik, 2021: 27).

Yazmalara genellikle bulunduğu bölgenin yer adıyla ilgili adlar verilir. Bu yüzden “Günbed yazması” adıyla anılması uygun görülmüştür. Bu yazmanın en önemli özelliği, bağımsız bir Oğuzname olarak kahramanın sadece Kazan Bey olmasıdır (Özçelik, 2021: 7). 2017'de Ankara, 2019'da Günbed yazmasının bulunmasıyla Dede Korkut Oğuznamelerinin bilinen yazma sayısı artmıştır (Özçelik, 2021: 25). Yazmanın istinsah tarihi,

² Türkmen Sahra/Günbed/Türkistan nüshası olarak adlandırılan yeni yazma, bazı çalışmalarda Dede Korkut'un üçüncü nüshası, bazı çalışmalarda ise Ankara nüshasından sonra gelen dördüncü nüsha olarak verilir.

³ Günbed yazmasının Azerbaycan bölgesine ait olduğunu gösteren fonetik ve morfolojik özelliklere detaylı bilgi için bk. Ercilasun, A. B. (2019). Dede Korkut Kitabı'nın Yeni Nüshası ve Üzerindeki Yayınlar. *Milli Folklor*. 123 (Güz), 5-22.

yazma üzerinde tespit edilen Senglah sözlüğünden hareketle 18. yüzyıl olarak tahmin edilmektedir (Özçelik, 2021: 27). Dede Korkut'un sadece Dresden ve Vatikan yazmalarını ele alan kişi, Günbed nüshasının diğerlerine benzemediğini düşünebilir. Aksine bütün Oğuznameler bir arada ele alınırsa yeni nüshanın bazı parçalarla benzeştiğini veya onlardan bazı parçaları çağrıştırdığı görülür (Ercilasun, 2019: 8).

Dördüncü nüsha ise, Bursa nüshasıdır. İncelenen üç sayfaya genel olarak bakıldığında cümleler ve dil özellikleri Dresden yazması ile benzerdir. Dresden ve Vatikan yazmalarının aynı dip yazmaya dayanması, bu yeni yazmanın da aynı koldan geldiğini düşündürmektedir. Yazmadaki eksiklik ve bazı yanlışlar Dresden yazması ile örtüşmektedir (Özçelik, 2022: 16-17). Bu yazma, "Salur Kazan'ın Evinin Yağmalanması Boyu" adlı hikayedeki Salur Kazan'ın ava gittikten sonra düşmanların Salur Kazan'ın evine baskın yapması ve annesi ve karısı Burla Hatun ile hizmetkârları kırk ince belli kızı ve oğlu Uruz'u tutsak edip götürdüğü ikinci hikâyeyi ele alır (Sertkaya ve Uzuntaş, 2023: 4). Yazmanın başında ilk sayfa eksiktir. Yazma 2a sayfasıyla başlar. Her sayfasında harekeli 13 satır bulunan 238 sayfalık metnin boyutu 18 x 28 cm, yazı büyüklüğü ise 11.3x 20.3 cm'dir. Bazı başlıklar kırmızı ile yazılmış, bazı satır sonlarına da kırmızı nokta koyulmuştur. Yazma, Bursalı antikacı İbrahim Koca tarafından 2018'de Muradiye Kur'an ve El Yazmaları Müzesi'ne bağışlanmıştır. Dresden yazmasının harekeli nüshasıdır (DKK BY, 2022: 13).

Bu makalede, Dede Korkut hikâyelerinde yer alan Türkçe kökenli hayvan adlarının Kazak Türkçesindeki izleri tespit edilecektir. Bu kısımda hayvanlar sırasıyla *Uçan Canlılar*, *Kuşlar*, *Dört Ayaklı Canlılar* ve *Böcekler* ve *Diğer Hayvan Adları* olmak üzere 3 ana başlık altında incelenecektir. Tespit edilen hayvan adlarının Kazak Türkçesinin söz varlığına nasıl yansıdığı, anlamsal ve biçimsel koşutu karşılaştırmalı olarak verilecektir. Çalışmamızda, Sadettin Özçelik'in 2016'da Dresden nüshasını esas alarak hazırladığı Dede Korkut hikâyelerine ilişkin yayınındaki Türkçe kökenli hayvan adları tespit edilmiş ve bu hayvan adlarının Kazak Türkçesindeki izleri, tarihi lehçeler ve *Türkiye Türkçesi Güncel Sözlüğü*, *Tarama Sözlüğü* ve *Derleme Sözlüğünden* yararlanılarak cümle örnekleriyle belirtilmiştir. Kelimelerin Kazak Türkçesindeki örnekleri için *Qazaq Tiliniñ Sözdigi* (Almatı 1999), 15 ciltlik *Qazaq Ādebi Tiliniñ Sözdigi* (Almatı 2011), *Kazak Türkçesi Türkiye Türkçesi Sözlüğü*, *Türkiye Türkçesi Kazak Türkçesi Sözlüğü*, *Qazaq Tilinde Dialektologiyalık Sözdik* adlı sözlüklerden, *Qorqut Ata Kitabı* (Nur-Sultan 2019) ve internet sitesinden yararlanılmıştır.

2. İnceleme

2. 1. Uçan canlılar, kuşlar

2. 1. 1. alakan "alıcı, av kaçırmayan (kuş)"

Kuşuñ alakanını, kumaşuñ arusını, kızuñ gökçeğini tokuzlama çarğap çuħa hānlar hām Bayındıra pencik çıkardılar (D.62b-3).

Tarama Sözlüğü, Derleme Sözlüğü ve Güncel Türkçe Sözlük'te ele alınmamıştır. Dresden nüshasında iki yerde geçen bu kelime, M. Ergin (2004: 152) ve O. Şaik Gökyay (1973: 57) tarafından "kuşuñ ala kanını" şeklinde okunmuştur. Her ikisi de sözlük kısımlarında *ala* kelimesinin "ala, alaca, karışık renkli", *kan* kelimesini de "kan" olarak anlamlandırmışlardır. Ergin'in günümüz Türkçesine uyarladığı Dede Korkut Kitabı içinde ifade "Kuşun *alaca kanını*, kumaşın temizini, kızın güzelini..." (1969: 94) şeklinde geçer. Dolayısıyla "kuşun renkli kanını, ala kanlısını" gibi bir anlam ortaya çıkmaktadır. M. Tulum-M. M. Tulum ifadeyi *kuşuñ alakanı* olarak okuyup "kuşun alıcısı" olarak anlamlandırmışlardır (2016: 275, 274). M. Kaçalın *kuşuñ alakanı* (2017: 98) olarak okuyup karşılığını günümüz Türkçesiyle "kuşun alağanı (alıcısı) şeklinde vermiştir. S. Özçelik de *kuşun alakanı* diye okuyup günümüz Türkçesi karşılığını "kuşun avcısı" (2016a: 248, 680) şeklinde aktarmıştır. Özçelik ayrıca sözlük kısmında alakan için "alıcı, av kaçırmayan (kuş)" anlamını vermiştir (2016b: 788).

S. Tezcan alakan kelimesiyle ilgili notlarında alağan kelimesinin Karakalpak, Türkmen lehçelerindeki "yırtıcı, alıcı kuş" anlamlarından hareketle alakan olarak yazılan kelimenin alağan'ın bir yan biçimi olduğunu belirterek alıcı, avcı kuş anlamına geldiğini düşünmektedir (2018: 201-202).

Kaz. T. *alğır/añşı* "avcı kuş". *Qustıñ alğırın (añşısın), matanın jaqsısın, qızdın suluvin, toğızdan şapan-şekpennen handar hanı Bayındır hanğa besten bir üleş dayındadı* (QAK, 146). "Kuşun avcısını, kumaşın iyisini, kızın güzelini, dokuz tane kaftan cepkeninden hanlar hanı Bayındır Han'a beşer tane hazırladı."

2. 1. 2. bozac turgay "dişi turgay"

Salqum salqum tañ yelleri esdüginde, şaқallu bozac turgay sayraduқda (D.12b-5).

bozac turgay kelimesi, DLT. *torigā* “tarla kuşu, toygar” (DLT: 893), Çağ. *toygar* “zafer çağır kuşu” (ŞSL) olarak görülür. Derleme Sözlüğü’nde *turgay* “serçe”, Tarama Sözlüğü’nde *turgay* “çayır kuşu, toygar” anlamlarında tespit edilmiştir. Güncel Türkçe Sözlük’te de *turgar* “toygar” anlam ve biçimlerini tanımlanır.

bozac torğay ‘boz, bozca, boza çalan torğay’. *boz torğay* ‘boz serçe’(Altay, 1981: 40, 42, 168). Kır. Tat. *boztorğay* ‘1. Serçe (kuş). 2. Çayır kuşu; toygar’ (Maşkaraoğlu, 2023: 232).

Kaz. T. *boztorğay* “çalı kuşu.”. *Qazaqstanda boztorğaydy 6 tuvysqa jatatın 13 türi bar* (QUE) (QÄTS, C. 3, 413). “Kazakistan’da çalı kuşunun 6 akrabaya yakın 13 türü var.”

2. 1. 3. karga kuzgun “karga kuzgun”

Ne yêrde karga kuzgun oynarisa anda isteyelüm, dèdi (D.99b-3).

ET. *karga* “karga” (ETG: 278), DLT. *karga* “karga” (DLT: 686), Çağ. *karga* “karga” (GT), Kıp. *karga* “karga, kuzgun” (KTS: 128) olarak görülür. Derleme Sözlüğü’nde *karga* “karga” anlamında tespit edilmiştir. Güncel Türkçe Sözlük’te de *karga* “kargagillerden, kanatları geniş, tüyleri kara renkte, tarla ve bahçelere çok zarar veren kuş” anlam ve biçimlerini tanımlanır.

Kaz. T. *qarğa-quzğın* “karga, kuzgun”. *Qarğa-quzğınğa jem boldı* (QTS, 381). “Karga kuzguna yem oldu.”

2. 1. 4. kaz “kaz”

Altun başlu ban êvlerin kâfirler çapdılar, kaza beşzer kıızı gelinini çakrışdurdılar (D.21a-6).

ET. *kaz, kâz* “kaz” (ETG: 279), DLT. *kâz* “kaz” (DLT: 696), Çağ. *kaz* “kaz, kuğu kuşu” (ŞSL), Kıp. *kaz* “kaz” (KTS: 134) olarak görülür. Tarama Sözlüğü’nde *kas* “kaz” anlamında tespit edilmiştir. Güncel Türkçe Sözlük’te de *kaz* “perde ayaklılardan, uzun, beyaz veya gri boyunlu, suda ve karada yaşayan, uçan, yabani veya evcil kuş (Anser)” anlam ve biçimlerini tanımlanır.

Kaz. T. *qaz* “kaz”. *Su betindegi üyrek, qazdın qoñır üni toyğa arnalıp tartılğan dombranın küyindey kümbirledi* (M. Düzenov, Aqäje) (QÄTS, C. 8, 728). “Su üstündeki ördek ve kazın kulağa hoş gelen sesi, ziyafete ithaf edilen dombranın sesi gibi gümbürdedi.”

2. 1. 5. keklük “keklük”

Keklik-ler uçarlar; şovuk şovuk şular, çayırlar çemen-ler (D.97b-2).

ET. *käkâlik* “keklük” (ETG: 279), DLT. *keklik* “keklük” (DLT: 700), Çağ. *keklik* “keklük” (ŞSL), Kıp. *keklik* “keklük” (KTS: 136) olarak görülür. Derleme Sözlüğü’nde *keklik* “keklük” anlamında tespit edilmiştir. Güncel Türkçe Sözlük’te de *keklik* “sülüngillerden, güvercin büyüklüğünde, eti için avlanan, tüyü boz, ayakları ve gagası kırmızı renkte bir kuş (Perdrix)” anlam ve biçimlerini tanımlanır.

Kaz. T. *keklik* “keklük”. *Älginde ğana qayşılasıp jürgen ala büyrek keklikter de tas-tastın arasına sinip joq boldı* (A. Jünisov, Ömir) (QÄTS, C. 7, 559). “Az önce ve ileri geri hareket eden alaca renkli böbrek keklükler de taşların arasına sinip yok oldu.”

2. 1. 6. kuğu “kuğu”

Bu konduğı yêrde kuğı kuşları turnalar (D.97-1).

ET. *kuğu* “kuğu” (ETG: 284), DLT. *kuğu* “kuğu” (DLT: 745), Çağ. *ku* “kaza benzer bir kuş” (ŞSL), Kıp. *kuğu* “kuğu kuşu” (KTS: 162) olarak görülür. Güncel Türkçe Sözlük’te de *kuğu* “perde ayaklılardan, yaban ve evcil türleri bulunan, çok uzun ve kıvrık boyunlu, geniş gagalı, geniş kanatlı bir su kuşu (cygnus olor)” anlam ve biçimlerini tanımlanır.

Kaz. T. *quv* “kuğu”. *Köriner kök jüzinde qaz ben quv* (Altınсарın) (QTS, 412). “Görünür gökyüzünde kaz ile kuğu.”

2. 1. 7. kuş “kuş”

Çünkü menüm elümden gögercin gibi kuş oldı (D.81b-9).

ET. *kuş/kuş* “kuş” (ETG: 284), DLT. *kuş* “kuş” (DLT: 750), Çağ. *kuş* “kuş” (ÇEL: 214), Kıp. *kuş* “kuş” (KTS: 165) olarak görülür. Derleme Sözlüğü’nde *kuş* “kuş” anlamında tespit edilmiştir. Güncel Türkçe Sözlük’te de *kuş* “yumurtlayan omurgalılarından, akciğerli, sıcakkanlı, vücudu tüylerle örtülü, gagalı, iki ayaklı, iki kanatlı uçucu hayvanların ortak adı” anlam ve biçimlerini tanımlanır.

Kaz. T. *qus* “kuş”. *Qus qanatimen uşıp, quyırğimen qonadı* (Maqal) (QTS, 428). “Kuş kanadıyla uçup kuyruğuyla konar.”

2. 1.8. kuzgun “alacakarga”

Gördiler kim uçarda **kuzgun** kalmış (D.47b-2).

ET. *kuzgun/kuzgum* “kuzgun“ (ETG: 285), DLT. *kuzgun* “kuzgun” (DLT. 753), Çağ. *kuzgun* “kuzgun” (GN), Kıp. *kuzgun* “gagası ve kuyruğunun tüyü uzun ve çok siyah karga” (KTS: 166) olarak görülür. Derleme Sözlüğü’nde *guzgun* “kuzgun, yırtıcı bir kuş” anlamında tespit edilmiştir. Güncel Türkçe Sözlük’te de *kuzgun* “ötücü kuşlar takımının kargagiller familyasından, Kuzey Amerika’nın dağlık, fundalık yerlerinde bulunan, tüyleri siyah renkte olup mavi renkte parlayan bir tür kuş, karakarga (*Corvus corax*)” anlam ve biçimlerini tanımlanır.

Kaz. T. *quzğın* “kuzgun; gaddar, acımasız, zalim”. **Quzğın qarğa** (QTS, 418). “Kuzgun karga.” *Olar mingen eşelondi jolşıbay faşıst quzğındarı bombaladı* (Jäkenov) (QTS, 418). “Onların bindiği tren, faşist kuzgunlar tarafından bombalandı.”

2. 1.9. ördek “ördek”

Ördeğin şakiyup alan, kaba ümge dıp dıp yöririken tartup üzen (D.96a-11).

DLT. *ördek* “ördek, ördeğe benzer su kuşları” (DLT. 789), Çağ. *ördek* “ördek” (LM), Kıp. *ördek* “ördek” (KTS: 211) olarak görülür. Güncel Türkçe Sözlük’te de *ördek* “perde ayaklılardan, evcil ve yabani türleri bulunan su kuşu, badı, badık (*Anas*)” anlam ve biçimlerini tanımlanır.

Kaz. T. *üyrek* “ördek”. *Üy üyregi eti, jumırtqası jäne jüni üşin ösiledi* (Avılşarvaş. Sözdigi) (QÄTS, C. 15, 33). “Ev ördeği, eti, yumurtası ve yünü için beslenilir.”

2.1.10. şunğur kuşu “sungur kuşu, doğan”

Ağ şunğur kuşu erkeğinde bir köküm var (D.142a-12).

Çağ. *sunğar* “bir kuş türü, turna, sungar kuşu” (AL), Kıp. *sunğur* “şahin, doğan türünden bir kuş” (KTS: 243) olarak görülür. Derleme Sözlüğü’nde *sunğur* “doğan benzer bir çeşit avcı kuş”, Tarama Sözlüğü’nde *sunğur/sunğur/sunğar/suknur* “akdoğan” anlamlarında tespit edilmiştir. Güncel Türkçe Sözlük’te de *sunğur* “doğan benzeyen, yırtıcı, avcı kuş” anlam ve biçimlerini tanımlanır.

Kaz. T. *aqsunğar qus* “akdoğan, sungur kuşu”. *Aqsunğar qusta bir urpağım bar, ala üyrek, qara qazıydı uşırmaydı* (QAK, 283). “Sungur kuşu erkeğinde bir köküm var, alaca renkli ördek, kara ördeğini uçurmaz.”

2.1.11. tavuk “tavuk”

Uçardan kaz tavuk, yöririden geyik tavşan (D.129b-4).

Çağ. *tavuk/tavug* “tavuk” (ÇFK), Kıp. *tavuk* “tavuk” (KTS: 266) olarak görülür. Derleme Sözlüğü’nde *tavuk/tavık* “tavuk”, Tarama Sözlüğü’nde *tavuk* “horoz” anlamlarında tespit edilmiştir. Güncel Türkçe Sözlük’te de *tavuk* “sülüngillerden, eti ve yumurtası için üretilen kümes hayvanı (*Gallus*)” anlam ve biçimlerini tanımlanır.

Kaz. T. *taviq* “tavuk”. *Taviq jumırtqaladı* (QTS, 623). “Tavuk yumurtladı.” *Muni halıq taviq soqırlıgı dep ataydı* (T. Darqanbayev, Vitaminder) (QÄTS, C. 14, 44). “Bunu halk tavuk karası olarak adlandırır.”

2.1.12. turğay “serçegillerden güzel sesli bir kuş”

Salkum salkum tañ yelleri esdüğinde, şakallu bozac turğay sayraduğda (D.12b-

Çağ. *turğay* “bir çeşit büyük çayır kuşu” (AL), Kıp. *turğay* “serçe gibi küçük kuş, tongar kuşu” (KTS: 284) olarak görülür. Derleme Sözlüğü’nde *turğay* “serçe”, Tarama Sözlüğü’nde *turğay* “çayır kuşu, toygar” anlamlarında tespit edilmiştir. Güncel Türkçe Sözlük’te de *turğay* “toygar” anlam ve biçimlerini tanımlanır.

Kaz. T. *torğay* “serçe, serçe kuşu”. *Men janağı torğay siyaqtı dumım qurıp, därmensiz bolıp qalamın* (J. Ömirbekov, Tas Tüyin) (QÄTS, C. 14, 293). “Ben biraz önceki serçe gibi sesim kısılıp dermansız kalakalırım.”

2.1.13. turna “turna”

Bu kunduğı yerde kuğı kuşları turnalar (D.97-1).

DLT. *turna* “turna” (DLT: 902), Çağ. *turna* “turna, turna kuşu” (ŞSL), Kıp. *turna/turna* “turna kuşu” (KTS: 284) olarak görülür. Derleme Sözlüğü’nde *turna/durna* “turna kuşu” anlamında tespit edilmiştir. Güncel Türkçe Sözlük’te de *turna* “turnagillerden, Avrupa ve Kuzey Afrika’da toplu olarak yaşayan, göçebe, iri bir kuş (*Grus grus*)” anlam ve biçimlerini tanımlanır.

Kaz. T. *turna* “turna”. *Turnaları tiravlap, qatar uşıp qaz keldi* (Aymangül) (QTS, 668). “Turnalar ses çıkarıp, sırayla uçu ve kazlar geldi.”

2.1.14. tülü kuş “tüylü kuş”

Türkistānuñ diregi, tülü kuşuñ yavrısı (D.104b-3).

ET. *tülüg* “tüylü” (ETG: 303), DLT. *tülüg* “renkli (at rengi)” (DLT: 909), Çağ. *tülük* “bazı kuşların tüy dökme vakti” (AL) olarak görülür. Derleme Sözlüğü’nde *tülü* “un tüylü, güreşçi erkek deve; tüylü” anlamında tespit edilmiştir. Güncel Türkçe Sözlük’te de *tülü* “uzun tüylü, özel güreşlerde yararlanılan erkek deve” anlam ve biçimlerini tanımlanır. *tüylü* kelimesi, Güncel Türkçe Sözlük’te “yumurtlayan omurgalılarından, akciğerli, sıcakkanlı, vücudu tüylerle örtülü, gagalı, iki ayaklı, iki kanatlı uçucu hayvanların ortak adı”; Derleme Sözlüğü’nde de “kuş; hindi” şeklinde geçmektedir. **Kaz. T.** *tükti qus* “tüylü kuş”. *Bir küni Ulaştıñ ulı, tükti qustıñ balapanı (tülegi)* (QAK, 69). “Bir gün Ulaş’ın oğlu, tüylü kuşun yavrusu.”

2. 2. Dört ayaklı canlılar

2. 2. 1. Vahşi ve yabani hayvanlar

2.2.1.1. geyik “geyik”

Eger begler geyik alsa, kulağı dilük olsa Begil savıncıdur, dëyü Begile gönderürleridi (D.121a-3).

ET. *käyik/kiyik* “geyik” (ETG: 279), DLT. *keyik* “yabani hayvan, avhayvanı, herhangi bir hayvanın vahşisi (geyik, kaban, dağ keçisi vb. hayvanlar)” (DLT: 708), Çağ. *keyik* “geyik” (LM), Kıp. *keyik* “geyik, ceylan; vahşi hayvan” (KTS: 142) olarak görülür. Derleme Sözlüğü’nde *geyik/kiyik* “memeli yabanî hayvan”, Tarama Sözlüğü’nde *geyik* “yırtıcı olmayan dört ayaklı hayvan” anlamlarında tespit edilmiştir. Güncel Türkçe Sözlük’te de *geyik* “geyikgillerden, erkeklerinin başında uzun ve çatallı boynuzları olan memeli hayvan (cervus elaphus)” anlam ve biçimlerini tanımlanır.

Kaz. T. *kiyik* “geyik”. *Oq tiyip bala kiyikke, anası onu qıymaydı. Kökiregin jarğan küyik te bükil dünyeyege sıymaydı* (QATS, C. 8, 42). “Ok degen yavru geyiğe, annesi ona kıyamaz. Gögsünü yaralayan derdi de bütün dünyaya sığmaz.”

2.2.1.2. kulan “yaban eşeği”

Kelez yerler çemenlerin kulan bilir (D.4b-3).

DLT. *kulan* “yabani eşek” (DLT. 746), Çağ. *kulan* “yaban eşeği” (LM), Kıp. *kulan* “yaban eşeği” (KTS: 162) olarak görülür. Derleme Sözlüğü’nde *kulan/gulan* “iki üç yaşında dişi tay, kısarak; üç, dört yaşındaki dişi tay” anlamında tespit edilmiştir. Tietze, kelimeyi *kulan* “iki üç yaşında dişi tay; kısarak; vahşi at ve eşek yavrusu” (TETTLd: 384) olarak ele alır.

Kaz. T. *qulan* “yabani at”. *Qulan jorıtpas, quladın uşpas dala* (QTS, 420). “Yabani atın gezmediği, tuyunun uçmadığı çöl.”

2.2.1.3. kurt “kurt, yırtıcı hayvan”

İssüz yerüñ kurdı gibi ulışdılar (D.108a-5).

ET. *kurt* “kurt, solucan” (ETG: 284), DLT. *kurt* “kurt (böcek); Oğuzlarda (yırtıcı) kurt” (DLT. 749), Çağ. *kurt* “kurt, börü; kurt, böcek, solucan” (ŞSL), Kıp. *kurt* “kurt, solucan; kurt, börü; yaşlı, kart” (KTS: 164) olarak görülür. Derleme Sözlüğü’nde *kurt/gurt* “kurt; canavar” anlamında tespit edilmiştir. Güncel Türkçe Sözlük’te de *kurt* “köpekçilerden, Avrupa, Asya ve Kuzey Amerika’da yaşayan, postu gri sarı renkli, yırtıcı, etçil memeli hayvan (Canis lupus)” anlam ve biçimlerini tanımlanır. Dede Korkut hikâyelerinde kelime kurt olarak geçer. Fakat bu kurt aslında börü kelimesini ifade etmektedir. Eski zamanlarda kurt kelimesinin ifade ettiği anlam “kurt ve böcek” idi. Zamanla börü kelimesi yerini kurt kelimesine bıraktı. Adı söylendiğinde karşısındaki insana korku, iğrenme gibi olumsuz duygular hissettiren sözler zamanla yumuşatılarak söylenir. Buna güzel adlandırma denilmektedir. DKK’de geçen kurt kelimesi, Kazak Türkçesinde de *qurt* olarak geçer. Herhangi bir ses değişikliğine uğramadan en eski şeklini korumaktadır.

Kaz. T. *qurt* “kurt”. *Qurtardıñ 95 mıñğa juvıq türi bar* (Qayımov) (QTS, 427). “Kurtların 95 bine yakın türü var.”

2.2.1.4. sığın “yaban geyiği”

Av avladı, kuş kuşladı, sığın yıkdı (65a-11).

ET. *sıgun/suğun* “sığın, (ala) geyik” (ETG: 293), DLT. *sıgun* “erkek geyik” (DLT. 818), Çağ. *sıgın* “büyük bir geyik türü” (ŞSL), Kıp. *sıgın* “geyik, yaban öküzü” (KTS: 234) olarak görülür. Derleme Sözlüğü’nde *sıgın* “bir çeşit geyik, karaca; evcilleşmemiş sığır”, Tarama Sözlüğü’nde *sıgın/sıgın geyik/sıgın geyiği* “yabani geyik

ve sığır” anlamlarında tespit edilmiştir. Güncel Türkçe Sözlük’te de *sığın* “alageyik” anlam ve biçimlerini tanırlanır.

Kaz. T. *Suğın* “erkek geyik”. **Suğın** *buğınıñ buqası* (<https://massaget.kz/layfstayl/bilim/zharatylystanu/15127/>). “Erkek geyik maralın boğası.”

2.2.1.5. toğuz “domuz”

Küçücek toğuz şölenli, bir torba şaman döşekli (D.142b-5).

ET. *toğuz* “domuz” (ETG: 301), DLT. *toğuz* “domuz” (DLT: 892), Çağ. *toruz* “domuz” (ÇFK), Kıp. *tonğuz/tonğuz/toruz* “domuz” (KTS: 280) olarak görülür. Derleme Sözlüğü’nde *doğuz* “domuz”, Tarama Sözlüğü’nde *toğuz/doğuz* “domuz” anlamlarında tespit edilmiştir. Güncel Türkçe Sözlük’te de *domuz* “çift parmaklılardan, eti, yağı, derisi veya kılı için beslenen, evcil hayvan (Susacrofa domestica)” anlam ve biçimlerini tanırlanır.

Kaz. T. *doğuz* “domuz”. **Doğuzdın** 3 türü, *al Qazaqstanda bir ğana tur tarmağı* (QÄTS, C. 4, 716). “Domuzun 3 türü, bunlar Kazakistan’da ise sadece bir grubu vardır.”

2.2.2. Evcil veya besi hayvanları

2.2.2.1. argun “hızlı, koşucu, soylu at”

Yetdügümde yel yetmezidi yedi argunum, Yeni Bayuruñ kurdına beñzeridi yigütlerüm (D.105b-10).

argun kelimesi, DLT. *arkun* “yabani aygırla ehli kısraktan doğan at, küheylan” (DLT: 556), Çağ. *argumağ* “Türkmen cinsi saf kan Arap atı; kuvvetli cins” (ŞSL), Kıp. *arğun* “yaban aygırı ile evcil kısraktan olan at” (KTS: 11) olarak görülür. Derleme Sözlüğü’nde argın (< argun) “yorgun, zayıf, bitkin; beceriksiz; bir çeşit yabani armut”, Tarama Sözlüğü’nde argın/argun “yorgunluk, yorgun” anlamlarında tespit edilmiştir. Güncel Türkçe Sözlük’te de argın “bitkin; zayıf; beceriksiz” anlam ve biçimlerini tanırlanır. Tietze, kelimeyi argun/arkın/arkun madde başı olarak verir. ‘yavaş, alçak sesle; dikkatlice’ anlamına gelir (TETTLA: 333). Clauson, kelimeyi arkun madde başı olarak ele alır (Clauson, 1972: 89-90). Ayrıca arkun arkun ikilemesi zarf görevinde kullanılmıştır (TETTLA: 333).

Kaz. T. *argımak* “Orta Asya’da yetiştirilen bir tür saf kan at, küheylan”. *Astımda argımaq at.* (QTS, 42). “Altımda küheylan at.”

2.2.2.2. ayğır “erkek at”

Otaqların düze dikti; atdan ayğır, deveden buğra, koyundan koç kırdurdu (D.149a-7).

ayğır kelimesi, ET. *adğır* “aygır” (ETG: 258), DLT. *aygır* “aygır” (DLT: 566), Çağ. *ayğır* “hergele süren hayvan, aygır” (ŞSL) olarak görülür. Derleme Sözlüğü’nde aygır “aygır, erkek at”, Tarama Sözlüğü’nde aygır/aykur “aygır” anlamlarında tespit edilmiştir. Güncel Türkçe Sözlük’te de aygır “damızlık erkek at” anlam ve biçimlerini tanırlanır.

Kaz. T. *ayğır* “damızlık erkek at, aygır”. *Adır-adır tavlardan, ayğır minip men keldim. Avızdığı boy bermey, sizdiñ üyge kez keldim* (S. Seyfullin, Şığ.) (QÄTS, 137). “Tepelerden, dağlardan, aygıra binip ben geldim. Gem bir işe yaramayıp, sizin eve tesadüfen geldim.”

Ayğırдан şıq- “Kısrağın aygır ile çiftleşmesi”. Ayğırдан şıqqan biye (QÄTS, 137). “Aygırla çiftleşen kısrak.”

2.2.2.3. beserek “damızlık erkek deve”

Altun aqça mı ister, qatar qatar beserek mi ister? (D.89a-8).

beserek kelimesi, Çağ. *bisrik* “kutlu deve” (ŞSL), Kıp. *besrek* “kızgın deve” (KTS: 28) olarak görülür. Derleme Sözlüğü’nde *beserek* “tüylü ve besili erkek deve, dişi boz deve ile erkek buhur devenin çiftleşmesinden doğan erkek deve, damızlık deve”, Tarama Sözlüğü’nde *besirek/beserek/biserek* “tüylü ve besili erkek deve” anlamlarında tespit edilmiştir. Güncel Türkçe Sözlük’te de *beserek* “iki hörgüçlü deve ile boz devenin melezi olan tüylü devenin erkeği” anlam ve biçimlerini tanırlanır.

Kaz. T. *bäsire* “Kazaklarda oğlan çocuğı doğduğunda verilen deve yavrusu”. *Bes jasınan bäsire mingen atı şalquyrıq, şalıp-şalıp aladı. Köşken jurtta otrğan kempirge jetip baradı* (QÄTS, 176). “Beş yaşındayke bindiğı at Şalkuyruk, hızlı hızlı gitti. Göç nedeniyle terk edilen yerde oturan kocakarının yanına gitti.”

2.2.2.4. binit “binek hayvanı”

Tavla tavla şehbáz atlarum saña binit olsun (D.85a-13).

binit kelimesi, ET. *miñü* “binek hayvanı” (ETG: 287) olarak görülür. Derleme Sözlüğü’nde *binit* “binek atı”, Tarama Sözlüğü’nde *binit/binüt* “binecek hayvan” anlamlarında tespit edilmiştir. Güncel Türkçe Sözlük’te de *binit* “binilecek taşıt veya hayvan” anlam ve biçimlerini tanımlanır.

Kaz. T. minis “binek, binit (at vb.)”. **Miniske tözimdi** (QTS, 473). “Binmeye dayanıklı (at).” **Qazaq julqısı miniske de, jumısqa da öte tözimdi** (QÄTS, C. 11, 445). “Kazak atı, bineğe de iş tutmaya da çok dayanıklıdır.”

2.2.2.5. boğa “boğa”

Küt küt boğa şolumağa başladı, ağı köpüklendi (D.93a-7).

boğa kelimesi, ET. *buğa* “boğa” (ETG: 270), DLT. *buka* “ineğin erkeği, boğa” (DLT: 599), Çağ. *boğa* “sığır aygırı, tosunun büyüğü” (ŞSL), Kıp. *boğa* “boğa, erkek tohumluk hayvan” (KTS: 33) olarak görülür. Derleme Sözlüğü’nde *buğa* “boğa”, Tarama Sözlüğü’nde *boğa* “öyle görünüyor ki, öyle anlaşılıyor ki” anlamlarında tespit edilmiştir. Güncel Türkçe Sözlük’te de *boğa* “damızlık erkek sığır” anlam ve biçimlerini tanımlanır.

Kaz. T. buqa “boğa”. *Bayındır hannıñ bir buqası, tağı bir buvrası bar edi. Ol buqa qattı tasqa müyizin ursa unday ügitetin edi* (QAK, 52). “Bayındır Han’ın bir boğası ve bir devesi vardı. O boğa sert taşa boynuzunu vursa un gibi öğülürdü.”

2.2.2.6. buğra/buğur “erkek deve”

Yola girende kara buğur görkli. Sevgili kardaş görkli (D.5b-1).

Otaqların düze dikti; atdan aygır, deveden **buğra**, koyundan koç kırdurdu (D.149a-7).

buğra kelimesi, ET. *buğra* “erkek deve” (ETG: 270), DLT. *buğra* “erkek deve” (DLT: 599), Çağ. *buğra* “erkek deve”, buğur “buhur deve” (ŞSL), Kıp. *buğra* “büyük” hörgüçlü erkek deve (KTS: 36) olarak görülür. Derleme Sözlüğü’nde *buğur* “damızlık deve; burulmuş erkek deve; deve yavrusu”, Tarama Sözlüğü’nde *buğra* “erkek deve, puğur” anlamlarında tespit edilmiştir. Güncel Türkçe Sözlük’te de *buğra* “erkek deve, iki hörgüçlü deve, buğur” anlam ve biçimlerini tanımlanır. Clauson, kelimeyi *buğra* ‘erkek deve’ olarak ele alır (Clauson, 1972: 318). Tietze de *buğur/bohur/puhur* madde başını kullanır (TETTLA: 665).

Kaz. T. buvra “buğra, erkek deve”. *Derse han jubayınıñ sözimen ülken toy jasadı, bata suradı. Attan aygır, tüyeden buvra, qoydan qoşqar soyğızdı. İş oğız ben sırt oğız bekterin janına jinadı* (QAK, 51). “Dirse Han eşinin sözü ile büyük toy yaptı, dua etti. Attan aygır, deveden buğra, koyundan koç kestirdi. İç Oğuz ile Dış Oğuz beylerini yanına topladı.”

2.2.2.7. buzağı “buzağı, sütten kesilmemiş sığır”

Boğa boğa dedükleri kara inek buzağusı degül midür? (D.92b-10).

ET. *buzağı/püzäğü* “buzağı” (ETG: 271), DLT. *buzagu* “buzağı” (DLT: 605), Çağ. *buzağı* “sığır yavrusu, dana ve buzağı” (GT), Kıp. *buzağı* “buzağı, dana” (KTS: 39) olarak görülür. Derleme Sözlüğü’nde *buzav* “buzağı”, Tarama Sözlüğü’nde *buzağı* “inek ve benzeri hayvanların yavrusu” anlamlarında tespit edilmiştir. Güncel Türkçe Sözlük’te de *buzağı* “yeni doğmuş, ana sütüyle beslenen sığır yavrusu” anlam ve biçimlerini tanımlanır.

Kaz. T. buzav “buzağı”. *Äyel baylavlı buzavlardı bosatıp, bas jibin türdi, kögendegi qoylardı ağıttı* (F. Mustafin, Davıl) (QTäS, C.3, 639). “Kadın bağlı buzağıları serbest bırakıp başındaki ipini kıvırdı ve çözdü, koyunları da çayırdan dışarı çıkardı.”

2.2.2.8. deve “deve”

Otaqların düze dikti; atdan aygır, deveden buğra, koyundan koç kırdurdu (D.149a-7).

ET. *täwä/täbä* “deve” (ETG: 299), DLT. *deve* “Oğuzlarda deve” (DLT: 631), Çağ. *tëve* “deve” (GT), *tewe* “deve” (DLT: 873), Kıp. *deve* “deve” (KTS: 60) olarak görülür. Derleme Sözlüğü’nde *deve* “deve” anlamında tespit edilmiştir. Güncel Türkçe Sözlük’te de *deve* “geviş getiren memelilerden, boynu uzun, sırtında bir veya iki hörgücü olan, yük taşımakta kullanılan hayvan” anlam ve biçimlerini tanımlanır.

Kaz. T. tüye “deve”. *Jük artatın tüyeñ bar* (Seyfullin) (QTS, 659). “Yük taşıyan bir deven var.”

2.2.2.9. erkek “teke, erkek keçi”

Çoban erkece kaçadı, ilerü vardı (D.109b-1).

DLT. *erkeç* “erkeç” erkeği (DLT: 642), Çağ. *erkeç* “keçi yavrusu, teke, üç dört yaşındaki keçi yavrusu” (ŞSL), Kıp. *erkeç* “erkek keçi, teke” (KTS: 75) olarak görülür. Derleme Sözlüğü’nde *erkeç* “üç ya da dört yaşlarında olan enenmiş erkek keçi; keçi sürüsünün başından giden iri ve güzel yapılı, erkek keçi; iki, üç veya dört

yaşlarında erkek keçi”, Tarama Sözlüğü’nde *erkeç/irkeç* “üç yaşını bitiren erkek keçi” anlamlarında tespit edilmiştir. Güncel Türkçe Sözlük’te de *erkeç* “iğdiş edilmiş, üç yaşından büyük erkek keçi” anlam ve biçimlerini tanımlanır.

Kaz. T. *erkeş* “keçi”. *Erkeş eti yem bolar, eşki eti jel bolar* (Maqal) (QÄTS, C. 5, 349). “Teke eti yem olur, keçi eti yel olur.” *Türki halıqtarının avız ädebiyetinde qozını körpeş jäne erkeş dep atav kezdesedi* (Qaz. Ädeb.) (QÄTS, C. 5, 349). “Türk halklarının sözlü edebiyatında kuzuya körpeş ve erkeş diye adlandırma yapılır.”

2.2.2.10. inek “inek”

Boğa boğa dedükleri kara inek buzağusu degül midür? (D.92b-10).

ET. *inäk* “inek” (ETG: 275), DLT. *ingek* “inek; Oğuzcada kaplumbağanın dişisi” (DLT: 666), Çağ. *inek* “inek, sığırın dişisi; süt ninesi” (ŞSL), Kıp. *inek* “inek” (KTS: 112) olarak görülür. Derleme Sözlüğü’nde *inyek* “inek” anlamında tespit edilmiştir. Güncel Türkçe Sözlük’te de *inek* “dişi sığır” anlam ve biçimlerini tanımlanır. Türkçe Türkçesindeki Türkçe Sözcüklerin Köken Bilgisi Sözlüğünde inek kelimesi madde başı olarak ele alınmıştır. *inek* < *i, ~ i, ‘dişilik’ + (e)k. Orta Türkçedeki ingek ‘kaplumbağanın dişisi’; *ingen* ~ *ingan* ‘dişi deve’ olarak belirtilir (Gülensoy, 2007: 427).

Kaz. T. *inek* “inek”.

2.2.2.11. kazılık “savaş atı”

Qazaqucda kazılık at bundan geçdi (D.71b-8).

DLT. *kazı* “insan karnının boğumları; atın karnının semizliği” (DLT: 696) olarak görülür.

Kaz. T. *qazılıq* “at etinin sucuk yapmaya elverişli kısmı”; *Qazılı* at “semiz, besili (at)” (QTS, 357).

2.2.2.12. kısrak “dişi at”

And içmişem kısrır kısrığa bindüğüm yok (D.58b-3).

DLT. *kısrak* “kısrak” (DLT: 715), Kıp. *kısrak* “kısrak” (KTS: 146) olarak görülür. Derleme Sözlüğü’nde *gısrak* “dişi at, kısrak” anlamında tespit edilmiştir. Güncel Türkçe Sözlük’te de *kısrak* “dişi at” anlam ve biçimlerini tanımlanır.

Kaz. T. *qısrıraq* “kısrak”. *Qısrıraqtıñ üyiri*⁴ (QTS, 441). “Kısrığın sürüsü.” *Osıdan eki jil burın Äbilqayır hannıñ oñtüstikke aydamay alıp qalğan qısrıraqtıñ üyirlerin bağıp jatqan qosqa ayaldağan* (I. Esenberlin, Almas) (QÄTS, C. 10, 637). “Bundan iki yıl önce Ebulhayır Han’ın güneye doğru güttüğü sürülerini kampa götürdü.”

2.2.2.13. koç “koç, erkek koyun”

Otaqların düze dikti; atdan ayğır, deveden buğra, koyundan koç kırdurdi (D.149a-7).

UT. *koç/koçkar* “koç” (EUTS: 179), DLT. *koç/koçnar* “koç” (DLT: 724), Çağ. *koç* “koç, erkek koyun, koyun aygırı” (ÇFK), Kıp. *koç/koçkar* “koç” (KTS: 152) olarak görülür. Güncel Türkçe Sözlük’te de *koç* “damızlık erkek koyun” anlam ve biçimlerini tanımlanır.

Kaz. T. *qoşqar* “koç”. *Asıl tuqımdı qoşqarlar* (QTS, 412). “Asil doğumlu koçlar.”

2.2.2.14. köşek “deve yavrusu”

Devece böyümiş-sin, köşekçe aqluñ yok (D.64b-10).

Çağ. *küşek* “bir senelik deve yavrusu” (ŞSL), Kıp. *küşek* “bir yaşındaki deve, deve yavrusu” (KTS: 160) olarak görülür. Derleme Sözlüğü’nde *küşek* “deve yavrusu; torun”, Tarama Sözlüğü’nde *küşek/küşek* “deve yavrusu” anlamlarında tespit edilmiştir. Güncel Türkçe Sözlük’te de *küşek* “bir yaşına kadar olan deve yavrusu” anlam ve biçimlerini tanımlanır.

Kaz. T. *küşek* “deve”. *Tüye qartaysa, köşegine eredi* (Maqal) (QÄTS, C. 8, 390). “Deve yaşlanırsa kendi yoluna gider.”

2.2.2.15. kuluncuğ “tay, at yavrusu”

Kuluncuğı kişneyüp bile geçdi (D.71b-8).

ET. *kulun* “tay, kulun” (ETG: 284), DLT. *kulun* “kulun, tay” (DLT: 746), Çağ. *kulun* “doğumdan bir yaşa kadar olan tay” (ML), Kıp. *kuluncağ* “küçük tay, taycık” (KTS: 162) olarak görülür. Derleme Sözlüğü’nde

⁴ üyir: at sürüsü, yılka.

kulun “at ve eşek yavrusu; 2-3 yaşında kısarak; kurt ya da köpek yavrusu; yeni doğmuş at yavrusu, tay”, Tarama Sözlüğü’nde *kulun* “tay” anlamlarında tespit edilmiştir. Güncel Türkçe Sözlük’te de *kulun* “altı aylığa kadar olan at veya eşek yavrusu” anlam ve biçimlerini tanımlanır.

Kaz. T. *qulnşaq* “tay, at yavrusu”. *qulm* “atın altı aya kadar olan yavrusu, tay, kulun” *Qulnşaqtu tisi bir jumanıñ işinde bürtiyedi, kelesi jumada qasqa tisi jaradı* (B. Qiynayatılı, Tisine Qarap.) (QÄTS, C. 10, 320). “Tayın dişi bir haftanın içinde ateşlenir, bir sonraki hafta hafta lekeli dişi yarar.”

2.2.2.16. *kuzu* “kuzu”

Gecedem bir kuzu bişürüpdürürem. Gel, bu ağac dibinde enelüm, yeyelüm, dedi (D.26b-11).

ET. *kozi* “kuzu” (ETG: 282), DLT. *kozi* “kuzu” (DLT. 733), Çağ. *kuzu* “kuzu” (ÇFK), Kıp. *kuzu* “kuzu” (KTS: 166) olarak görülür. Derleme Sözlüğü’nde *kuzu/kuzu* “kuzu; mangal” anlamında tespit edilmiştir. Güncel Türkçe Sözlük’te de *kuzu* “koyun yavrusu” anlam ve biçimlerini tanımlanır.

Kaz. T. *qozi* “kuzu; bebek, çocuk”. *Qozi baqtı* (QTS, 399). “Kuzu güttü.”

2.2.2.17. *māye* “dişi deve”

Ner midür, māya midur, anı bilsem (D.107b-9).

Derleme Sözlüğü’nde *maya* “dişi; genel olarak damızlık dişi hayvan; dişi katır; dişi at; dişi eşek; buhur deveyle adı devenin birleşmesinden doğan uzun tüylü dişi deve; 4-5 yaşındaki deve; yük devesi”, Tarama Sözlüğü’nde *maya* “dişi deve” anlamlarında tespit edilmiştir. Güncel Türkçe Sözlük’te de *maya* “damızlık dişi hayvan; dişi deve” anlam ve biçimlerini tanımlanır.

Kaz. T. *maya* “tek hörgüçlü, tüyleri kısa, cins dişi deve, maya”. *Bul künderi jıprılağan mayadan ölkeniñ beti-jüzi körinbeydi* (K. Orazalin, Abay.) (QÄTS, C. 11, 113). “Bu günlerde çoğalmış dişi develerden ülkenin ucu bucağı görünmez oldu.”

2.2.2.18. *ögeç* “iki yaşında koyun”

Altmış ögeç derisinden kürk eylese tobuqlarını örtmeyen, altı ögeç derisinden külah etse (D..32b-12).

Kıp. *ökeç* “üç yaşındaki koyun” (KTS: 209) olarak görülür. Derleme Sözlüğü’nde *öveç/ögeç/ögeç* “bir yaşından dört yaşına kadar erkek koyun, koç; enenmiş erkek koyun ya da keçi; sürünün önünde giden ve sürüyü yöneten koyun ya da keçi; damızlık keçi; bir, iki ve üç yaşında enenmiş erkek keçi; üç yaşında erkek davar; bir yaşlı davar”, Tarama Sözlüğü’nde *öveç/ögeç* “iki, üç yaşlarında erkek koyun ve keçi” anlamlarında tespit edilmiştir. Güncel Türkçe Sözlük’te de *öveç* “iki üç yaşındaki erkek koyun” anlam ve biçimlerini tanımlanır.

ög ‘orta yaşı geçmiş hayvan (DLT: 784) büyümüş hayvan, dört yaşını geçmiş ata dahi denir’ (Kaçalın, 2017: 728). Clauson, ‘iki üç yaşlarında erkek koyun ve keçi’ (Clauson, 1972: 99).

Kaz. T. *öveç* “iki yaşında koyun”.

2.2.2.19. *şışlik* “iki yaşında koyun”

Senünge içinde şışli[glü] varisa degil maña! (D.18a-6).

UT. *sağlıq* “sağmal, sağılan hayvan” (EUTS: 193), DLT. *saglık* “sağmal koyun” (DLT: 799), Kıp. *sağlık* “sağlıklı koyun ve keçi”, *sağmal* “sağmak için ayrılan koyun”, *sağmalı* “sağlıklı koyun ve keçi” (KTS: 222, 223) olarak görülür.

Çağ. *şışek* “şışkin, şişmiş olan; bir tür koyun, iki yaşındaki kuzu” (ŞSL), Kıp. *şışek* “iki veya üç yaşındaki dişi koyun” (KTS: 254), Derleme Sözlüğü’nde *şışlik* “davar satıcısının, alıcıya parasız verdiği koyun” anlamında tespit edilmiştir. Güncel Türkçe Sözlük’te de *şışek* “iki yaşındaki koyun; kuzulama dönemine girmiş veya doğurmuş koyun” ve *şışlik* “şiş olmaya elverişli: şişlik et” şeklinde geçmektedir.

Kaz. T. *savlıq* “üç yaşını aşmış kuzulu koyun”. *Savlıqtardıñ qozıları aman* (Tesov) (QTS, 560). “Koyunların kuzuları iyi/sağlıklı.”

isek “iki yaşında iğdiş edilmiş koç; iki yaşına gelmiş pişirilen erkek koyun”. *Mändibay jıyırma isekti tañdap aldı da, Sarsenniñ aldına saldı* (J. Täşenov, Alğaşqı) (QÄTS, C. 15, 732). “Mendibay, yirmi koçu seçip alarak Sersen’in önüne bıraktı.”

2.2.2.20. *tay* “at yavrusu”

Taylar başan ü[nü]k tamarın dilüben kanın şoran (D.94a-2).

ET. *tay* “özal ad” (ETG: 298), DLT. *tay* “tay” (DLT: 864), Çağ. *tay* “tat yavrusu, bir veya iki yaşındaki at yavrusu” (ML), Kıp. *tay* “at yavrusu” (KTS: 266) olarak görülür. Derleme Sözlüğü’nde *tay* “at veya eşek yükü;

ağırlık; 1-3 yaş arasındaki at yavrusu; eş; yoldaş; akran; tay, atın yavrusu”, Tarama Sözlüğü’nde *tay* “hayvan yükünün bir dengi; denk, eş, misil” anlamlarında tespit edilmiştir. Güncel Türkçe Sözlük’te de *tay* “üç yaşına kadar olan at yavrusu” anlam ve biçimlerini tanırlanır.

Kaz. T. *tay* “tay, at yavrusu”. *Arda emgen taylar da bolatın* (QÄTS, c. 13, 617). “Zaten emen taylar da vardı.” *Tay kıımız, qunan⁵ kıımız, dönen⁶ kıımız* (QÄTS, c. 13, 617). “Tay kıımız, aygır kıımız, kuzu kıımız.”

2.2.2.21. toklı “bir yaşında erkek koyun”

Semüz kıoyun, aruık toklı (D.26a-9).

DLT. *toklu* “altı aylık kuzu” (DLT: 889), Kıp. *toklı/toklu* “bir yaşındaki erkek koyun, kuzu” (KTS: 279) olarak görülür. Derleme Sözlüğü’nde *toklu/toğlu* “altı aylıkla bir yaş arasındaki kuzu; iki yaşında kuzu; erkek koyun; toklu, küçükbaş hayvan”, Tarama Sözlüğü’nde *toklu/tohlu* “bir yaşında erkek koyun” anlamlarında tespit edilmiştir. Güncel Türkçe Sözlük’te de *toklu* “bir yıllık kuzu” anlam ve biçimlerini tanırlanır.

Kaz. T. *toqtı* “toklu, bir yaşında koyun”. *Qoşaqannan qozi, qozıdan marqa⁷, marqadan bağlan, bağlanan kepe⁸, kepeden toqtı bolıp jetiledi* (Qıdırbekülü) (QTS, 639). “Kuzucuktan kuzu, kuzudan kaçık, kaçıktan semiz kuzu, semiz kuzudan kuzu, kuzudan koyun olarak yetişir.”

2.2.2.22. torum “deve yavrusu”

Kıaytabanda [kıızıl deve] torumundan döner mi olur? (D.100a-12).

DLT. *torum* “sütten kesilmiş ve annesi hamile olan deve yavrusu” (DLT: 894), Çağ. *torum* “iki yaşında deve yavrusu” (ŞSL) olarak görülür. Derleme Sözlüğü’nde *torum* “deve yavrusu”, Tarama Sözlüğü’nde *torum* “deve yavrusu, genç deve” anlamlarında tespit edilmiştir. Güncel Türkçe Sözlük’te de *torum* “deve yavrusu” anlam ve biçimlerini tanırlanır.

Kaz. T. *torım* “tek hörgüçlü deve yavrusu; toklu”. *Sarañğa mal bitse, soyarğa torım tappas* (“Ana Tili”) (QTS, 644). “Pinti mal sahibi olursa, kesecek deve yavrusu bile bulamaz.”

2.2.2.23. yund “kısrak”

Gördi kim ilkıcı kâfirler yund güderler (D. 133b-5).

DLT. *yund* “at” (DLT: 989), Çağ. *yunt* “yabani kısrak” (ŞSL), Kıp. *yunt* “at, otlakta otlayan atların tümü” (KTS: 330) olarak görülür. Derleme Sözlüğü’nde *yund/yunt* biçimiyle “at, beygir; damızlık eşek”, Tarama Sözlüğü’nde *yunt* “kısrak” anlamlarında tespit edilmiştir.

Kaz. T. *junt* “eskimiş söz; yılkı, at”. *Juntay bop semirdi* (QTS, 243). “Yılkı gibi çok semirdi.”

2.3. Böcekler ve diğer hayvan adları

2.3.1. binit “binek hayvanı”

Tavla tavla şebbâz atlarum saña binit olsun (D.85a-13).

binit kelimesi, ET. *miñü* “binek hayvanı” (ETG: 287) olarak görülür. Derleme Sözlüğü’nde *binit* “binek atı”, Tarama Sözlüğü’nde *binit/binüt* “binecek hayvan” anlamlarında tespit edilmiştir. Güncel Türkçe Sözlük’te de *binit* “binilecek taşıt veya hayvan” anlam ve biçimlerini tanırlanır.

Kaz. T. *minis* “binek, binit (at vb.)”. *Miniske tözimdi* (QTS, 473). “Binmeye dayanıklı (at).” *Qazaq jılqısı miniske de, jumısqa da öte tözimdi* (QÄTS, C. 11, 445). “Kazak atı, binmeye de iş tutmaya da çok dayanıklıdır.”

2.3.2. bit “bit”

Bu başları ve cânvarları gördi başında olan bit ayağına derildi (D.88b-11).

bit kelimesi, UT. *bit* “bit” (EUTS, 45), DLT. *bit* “bit” (DLT: 590), Çağ. *bit* “bit” (ÇFK), Kıp. *bit* “bit” (KTS: 33) olarak görülür. Derleme Sözlüğü’nde *bit/pit* “böcek, bit” anlamında tespit edilmiştir. Güncel Türkçe Sözlük’te de *bit* “böcek, bit” anlam ve biçimlerini tanırlanır.

Kaz. T. *bit* “bit, pire”. *Bittij janıvarlardıñ tügine nemesse adamıñ kıyımına, şaşına jabisqan jumırtqasınan (sirkesinen) dernäsıl şığıp, ol 3 ret tülep, eresek bitke aynaladı* (QUÄ) (QÄTS, C.3, 374). “Bit, hayvanların

⁵ Üç yaşına giren erkek at (QaTS, 335).

⁶ Dört yaşındaki aygır (QaTS, 129).

⁷ Erken doğmuş kuzu, kaçık (QaTS, 369).

⁸ Erken doğmuş kuzu; tezek (QaTS, 230).

tüylerine veya insanların giyimine, saçına yapışan yumurtasıyla (sirkesiyle) larva çıkıp o 3 kez tüy atarak yetişkin bir bite dönüşür.”

2.3.3. boğaz “boyun; gebe hayvan”

And içeyim bu kez, boğaz kısraka bindüğüm yok (D.58b-13).

boğaz kelimesi, ET. *boğaz/boğuz* “boğaz; mide” (ETG: 269; OTG: 297), DLT. *boguz* “boğaz” (DLT: 593), Çağ. *boğaz* “boğaz” (SD), Kıp. *boğaz* “boğaz” (KTS: 34) olarak görülür. Derleme Sözlüğü’nde *boğaz/boğuz* “gebe inek, manda, gebe hayvan”, Tarama Sözlüğü’nde *boğuz* “boğaz” anlamlarında tespit edilmiştir. Güncel Türkçe Sözlük’te de *boğaz* “boynun ön bölümü ve bu bölümü oluşturan organlar, imik, kursak” anlam ve biçimlerini tanımlanır.

Kaz. T. *buwaz* “gebe hayvan; gebe kadın”. *Sapırılğan dürmekke ere almadım, Astımda jalğız biye, ol da buwaz* (QÄTS, C. 1, 591). “Birbirine girmiş kalabalığa eşlik edemedim. Altımda bir kısrağ var, o da gebe.” *Söytip, Bozmunay balağa zar bolıp jılap jürgende, qatım buwaz bolıp, bir ul tabadı* (QÄTS, C. 3, 592). “Böylece, Bozmunay, çocuk hasretiyle kavrularak ağlayıp üzülürken eşi hamile kalıp bir oğlan sahibi olur”.

2.3.4. bögelek “eşek sineği, sığır sineği”

Dede Korkud: Hay oğul Karçar, ademe üşer, bögelek gibi buşaldur, ol bir yavuz cānvardur (D.45b-13).

bögelek kelimesi, Derleme Sözlüğü’nde *bögelek* “sığırları rahatsız eden bir çeşit sinek, gübre sineği”, Tarama Sözlüğü’nde *bögelek/büvelek* “sığır sineği, eğrice” anlamlarında tespit edilmiştir. Güncel Türkçe Sözlük’te de *bögelek* “büve” anlam ve biçimlerini tanımlanır. Tietze, *bögelek/büvelek* ‘at sineği’ kelimesinin kökünü ET. bö ‘korkunç böcek’ ve ET. *büke/böke* (Clauson, 1972: 324) ‘büyük yılan, ejderha’ kelimelerine bağlıyor (TETLa: 649).

Kaz. T. *bögelek* “daha çok beygirleri ısırarak bir cins sinek, büvelek, büve “. *Jılqını bögelek⁹ azdırar* (Maqal) (QTS, 120). “Atı büve azdırır (atasözü).”

2.3.5. büre/püre “pire”

Dede, ya kanı menüm bürelerüm? (D.45b-12).

Püreler Deli Karçara üşdiler (D.46a-3).

DLT. *bürge* “pire” (DLT: 607), Çağ. *bürge* “pire” (ŞSL), Kıp. *büre* “bit, pire” (KTS: 40) olarak görülür. *bürge* kelimesindeki olan -ge, eski bir çekim ekidir. Kırg., Kaz. ve Özb. *bürge*; Osm. *pire*, Türkm. *büre*. Düzensiz şekilleri de görülmektedir: Kır. Kum. *bürçe*, Nog. *bürşe* vb. (Clauson, 1972: 362). Derleme Sözlüğü’nde *büre/püre* “pire”, Tarama Sözlüğü’nde *büre/püre* “pire” anlamlarında tespit edilmiştir. Güncel Türkçe Sözlük’te de *pire* “pireler takımından, insanın ve bazı hayvanların kanını emerek yaşayan, iyi sıçradığı için kolay yakalanamayan, küçük, asalak böcek (pulex)” anlam ve biçimlerini tanımlanır.

Kaz. T. *bürge* “pire”. *Bürge bastı, bürge taladı* (QTS, 123). “Pire bastı, pire saldırdı.” *Bürgeniñ basında eki közi* (keybir türlerinde körüv organı müldem joq), *soruvğa beyimdelgen avzı bar, artqı jup ayağı sekiruvge beyimdelgen* (QUÄ) (QÄTS, C.4, 56). “Pirenin başında iki gözü (bazı türlerinde görme organı tamamen yok), emmeye uyumlu bir ağız var, arka çift ayağı sıçramaya uyumludur.”

Bürge “pire”. *Bürge bastı* (QTS, 123). “Pire bastı.” *Bürge taladı* (QTS, 123). “Pire daladı/ısırdı.”

2.3.6. ilkı “at sürüsü”

İlkısına geldi bir at bulurısam tutayım bineyim, dedi (D.51b-2).

ET. *yılku/yilk* “yılkı, davar; hayvanlar dünyası, (cins) at” (ETG: 311), DLT. *yılku* “büyükbaş ve küçükbaş hayvanlar” (DLT: 972), Çağ. *yılku* “hayvan, hayvan sürüsü; başı boş gezen at” (ŞSL), Kıp. *yılku* “sürü, (at) sürüsü” (KTS: 321) olarak görülür. Derleme Sözlüğü’nde *ilkı/yılku* “at sürüsü; koyun sürüsü; keçi sürüsü; keçi; koyun; damızlık kısrağ”, Tarama Sözlüğü’nde *ilkı/ilku/yılku* “at sürüsü” anlamlarında tespit edilmiştir. Güncel Türkçe Sözlük’te de *yılku* “at, eşek gibi tek tırnaklı hayvan sürüsü” anlam ve biçimlerini tanımlanır.

Kaz. T. *jılqı* “at”. *Allağa şükirşilik etti. Jolğa tüsti, jürip otırap kâpirdiñ jılqısına keldi.* «Bir at tapsam, ustap alıp, mineyin» dedi. *Qaradı.* (QAK, 126). “Allaha şükretti. Yola çıktı, yürürken kâfirin at sürüsüne denk geldi. Bir at bulsam, tutup bineyim, dedi. Baktı.”

⁹ bögelek: Daha çok beygirleri ısırarak bir cins sinek, büvelek, büve (KaTS, 97).

3. Sonuç

Dede Korkut hikâyelerindeki hayvan adlarının tespit edilmesi ve Kazak Türkçesiyle karşılaştırmalı olarak yapılan taramalar sonucunda, Dede Korkut hikâyelerindeki hayvan adlarının sayısının Kazak Türkçesinde azaldığı görülmektedir. Bu azalmanın sebebi, araştırmaya esas olarak alınan kelimelerin Türkçe kökenli olması ve Kazak Türkçesinde yer alıp almamasıdır. İnceleme sonucunda ise Dede Korkut hikâyelerindeki Türkçe kökenli toplam 50 hayvan adı tespit edilmiştir. Bu hayvan adları, *Uçan Canlılar, Kuşlar; Dört Ayaklı Canlılar ve Böcekler ve Diğer Hayvan Adları* olmak üzere üç ana başlık altında ele alınmıştır. Bu hayvan adlarından 14'ünü *Uçan Canlılar, Kuşlar*; 5'i *Vahşi ve Yabanî Hayvanlar*; 23'ünü *Evcil/Besi Hayvanları*; 6'sını ise *Böcekler ve Diğer Hayvan Adları* oluşturmaktadır.

Uçan Canlılar, Kuşlar başlığı altında *alağan* “alıcı, av kaçırmayan (kuş)”, *bozac turgay* “dişi turgay”, *qarga kuzğun* “karga kuzgun”, *kaz* “kaz”, *keklik* “keklik”, *kuğı* “kuğu”, *kuş* “kuş”, *kuzğun* “alacakarga”, *ördek* “ördek”, *şunkur kuşu* “sungur kuşu, doğan”, *tavuk* “tavuk”, *turgay* “serçegillerden güzel sesli bir kuş”, *turna* “turna” ve *tülü kuş* “tüylü kuş” kelimeleri tespit edilmiştir.

Dört Ayaklı Canlılar ana başlığı iki alt başlığa ayrılmaktadır. 1. *Vahşi ve Yabanî Hayvanlar*: *geyik* “geyik”, *kulan* “yaban eşiği”, *kurt* “kurt, yırtıcı hayvan”, *şıgın* “yaban geyiği” ve *toñuz* “domuz”; 2. *Evcil/Besi Hayvanları*: *arğun* “hızlı, koşucu, soylu at”, *aygır* “erkek at”, *beserek* “damızlık erkek deve”, *binit* “binek hayvanı”, *boğa* “boğa”, *buğra/buğur* “erkek deve”, *buzagu* “buzacı, süttan kesilmemiş sığır”, *deve* “deve” *erkeç* “teke, erkek keçi”, *inek* “inek”, *kazılık* “savaş atı”, *kısrağ* “dişi at”, *koç* “koç, erkek koyun”, *köşek* “deve yavrusu”, *kuluncuk* “tay, at yavrusu”, *kuzı* “kuzu”, *māye* “dişi deve”, *ögeç* “iki yaşında koyun”, *şişlik* “iki yaşında koyun”, *tay* “at yavrusu”, *toklı* “bir yaşında erkek koyun”, *torum* “deve yavrusu” ve *yund* “kısrağ” kelimeleri tespit edilmiştir.

Böcekler ve Diğer Hayvan Adları başlığı altında *binit* “binek hayvanı”, *bit* “bit”, *boğaz* “boyun; gebe “hayvan”, *bögelek* “eşek sineği, sığır sineği”, *büre/püre* “pire” ve *ılka* “at sürüsü” kelimeleri tespit edilmiştir.

Hayvan adları ile ilgili sözcükler yapı bakımından basit, türemiş ve birleşik kelime şeklinde oluşmuştur: < *ala+ğan* “alıcı, av kaçırmayan (kuş)”, < *kaz* “kaz”, < *tülü+kuş* “tüylü kuş”, < *sun+kur+kuşu* “sungur kuşu, doğan”, < *ördek* “ördek”, < *kulun+cuk* (*kuluncuk*) “tay, at yavrusu” gibi.

Hayvan adlarının yapı bakımından incelenmesi sonucunda iki şekilde kullanımın olduğu dikkat çekmektedir.

1. Tek kelimededen oluşan hayvan adları: *alağan, kaz, keklik, kuğı, kuş, kuzğun, ördek, tavuk, turgay, turna, geyik, kulan, kurt, şığın, toñuz, arğun, aygır, beserek, binit, boğa, buğra/buğur, buzagu, deve, erkeç, inek, kazılık, kısrağ, koç, köşek, kuluncuk, kuzı, māye, ögeç, şişlik, tay, toklı, torum, yund, binit, bit, boğaz, bögelek büre/püre ve ılka*.

2. Kelime grupları şeklinde olan hayvan adları:

a. İsim tamlaması şeklinde olan hayvan adları: *şunkur kuşu* “sungur kuşu, doğan”, *qarga kuzğun* “karga kuzgun”.

b. Sıfat tamlaması şeklinde olan hayvan adları: *tülü kuş* “tüylü kuş”, *bozac turgay* “dişi turgay”.

Ses ve anlam bakımından aynı olan hayvan adları vardır: **DKK.** *kaz* “kaz” (< **ET.** *kaz/hk̄az* “kaz” > **Kaz. T.** *qaz* “kaz”), **DKK.** *kulan* “yaban eşiği” (< **DLT.** *kulan* “yabani eşek” > **Kaz. T.** *qulan* “yabani at”), **DKK.** *kurt* “kurt, yırtıcı hayvan” (< **ET.** *kurt* “kurt, solucan” > **DLT.** *kurt* “kurt (böcek); Oğuzlarda (yırtıcı) kurt” > **Kaz. T.** *qurt* “kurt”) vb.

Ses değişikliği sebebiyle ses yapısı farklı fakat anlamı aynı olan hayvan adları vardır: **DKK.** *bozac turgay* “dişi turgay” (< **DLT.** *torigā* “tarla kuşu, toygar” < **Kaz. T.** *boztorğay* “çalı kuşu”), **DKK.** *qarga kuzğun* “karga kuzgun” (< **Kaz. T.** *qarğa-quzğın* “karga, kuzgun”), **DKK.** *keklik* “keklik” (< **ET.** *käkālik* “keklik” > **Kaz. T.** *keklik* “keklik”), **DKK.** *kuğı* “kuğu” (< **ET.** *kuğu* “kuğu” > **Kaz. T.** *quv* “kuğu”) vb.

Söz varlığı, bir dile ait eskicil unsurları koruyan ve günümüze kadar taşıyan önemli bir yapı taşıdır. Köklü ve zengin bir söz varlığına sahip olan Türk dilinin en önemli eserleri arasında yer alan Dede Korkut kitabı da bu zenginliği barındıran bir eserdir. Kaynakların çoğunluğunda Oğuzlara atfedilen bir eserdir. Hatta kaynakların bazılarında Azerbaycan Türkçesinin eseri olarak belirtilmektedir. Bu çalışmada Dede Korkut kitabının Kazak Türkçesiyle benzerlik durumu incelendiğinde kitabın sadece Oğuzlara değil, bütün Türk dünyasına ait bir eser olduğu görülmektedir.

Kısaltmalar

AL Abuşka Lügatı

Çağ. Çağatay Türkçesi

ÇEL Çağatayca El Kitabı

ÇFK Çağatayca Fıkıh Kitabı

DKK BY Dede Korkut Kitabı Bursa Yazması Tıpkıbasım

DKK. Dede Korkut Kitabı
DLT. Dîvân-ı Lugâti't Türk
DLT. Dîvân-ı Lugâti't Türk
ET. Eski Türkçe
ETG. Eski Türkçenin Grameri
EUTS. Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü
Far. Farsça
GN Gül-ü Nevruz
GT Gülistan Tercümesi
KaTS. Kazak Türkçesi Sözlüğü
LM Leylî vü Mecnûn
ML Muhakemetü'l-Lugateyn
OTG. Orhon Türkçesi Grameri
QAK. Qorqıt Ata Kitabı
QÄTS. Qazak Âdebi Tilinin Sözdigi
QaTS. Qazak Tilinin Sözdigi
QTS. Qazaq Tilinin Sözdigi
SD Mevlana Sekkâkî Divanı
ŞSL Şeyh Süleyman Lugatı
TETTL. Tarihî ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lugatı
UT. Uygur Türkçesi
vb. ve benzeri

Kaynaklar

- Alkaya, E. Yalçın, S. K. Ve Şengül, M. (2008). *Prof. Dr. Ahmet BURAN Makaleler*. Ankara: Turkish Studies Yayınları.
- Alkaya, E. (2020). Dede Korkut Kitabındaki Söz Varlığının Kazak Türkçesindeki İzleri, *Uluslararası Türk Lehçe Araştırmaları Dergisi (TÜRKLAD)*, 4 (1), 153-188.
- Altay, H. (1981). *Anayurttan Anadolu'ya*. Ankara: Türk Dünyası Eserleri Dizisi 2. Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Atalay, B. (1970). *Abuşka Lügati veya Çağatay Sözlüğü*. Ankara: Ayyıldız Matbaası.
- Azmun, Y. (2019). *Dede Korkut'un Üçüncü Elyazması. Soylamalar ve İki Yeni Boy ile Türkmen Sahra Nüshası. Metin-Çeviri-Sözlük-Tıpkıbasım*. İstanbul: Kutlu Yayınevi.
- Barutçu Özönder, F. S. (1996). *Ali Şir Nevâyi, Muhâkemetü'l-Lugateyn*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Berbercan, M. T. (2011). *Çağatayca Gülistan Tercümesi (Gramer-Metin-Dizin)*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, İstanbul.
- Buran, A. (1987). *Dede Korkut Hikâyelerinin Doğu Anadolu Varyantları*. Sultan Baba Sempozyumu, Ekim 1987.
- Caferoğlu, A. (2015). *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Clauson, S. G. (1972). *An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth-Century Turkish*. Oxford: Clarendon Press.
- Çelik, Ü. (1993). *Ali Şir Nevâyi-Leyli vü Mecnun*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Durgut, H. (1995). *Şeyh Süleyman Efendi-i Buhari Lügat-ı Çağatay ve Türki-i Osmani (Cild-i Evvel) Adlı Eserin Transkripsiyonu*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne.
- Eraslan, K. (1999). *Mevlâna Sekkâkî Divanı*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Erbay, F. (2003). *Muhammed Bin Ahmedü'z Zahid'e Ait Çağatayca Bir Fıkıh Kitabı (İnceleme-Metin-Sözlük)*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Konya.
- Ercilasun, A. B. (1991). *Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü I*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Ercilasun, A. B. (2019). Dede Korkut Kitabı'nın Yeni Nüshası ve Üzerindeki Yayınlar. *Millî Folklor*, 123 (Güz), 5-22.
- Ercilasun, A. B. ve Akkoyunlu, Z. (2018). *Dîvânü Lugâti't – Türk Giriş-Metin-Çeviri-Notlar, Dizin*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Gabain, A. V. (2007). *Eski Türkçenin Grameri*. (çev. Mehmet Akalın). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Gökyay, O. Ş. (1973). *Dedem Korkudun Kitabı*. İstanbul: Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı Kültür Yayınları.

- Gülensoy, T. (2007). *Türkiye Türkçesindeki Türkçe Sözcüklerin Köken Bilgisi Sözlüğü –Etimolojik Sözlük Denemesi- I (A-N)*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Isqaqov, A. ve diğerleri. (2011). *Qazaq Ādebi Tiliniñ Sözdigi. 15 Cilt A-Z*. Almatı: A. Baytursınulı Atındağı Tilbilimi İnstitu Yayınları.
- Januzaqov, T. ve diğerleri. (1999). *Qazaq Tilinin Sözdigi*, Almatı: Dayk-Press Yayınları.
- Joldasbekov, M., Şadieva, G. (2019). *Qorkut Ata Kitabı*. Nur-Sultan: Kültegin Baspası.
- Kaçalin, M. S. (2017). *Oğuzların Diliyle Dedem Korkudun Kitabı*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Kaplan, M. (1976). *Türk Edebiyatı Üzerinde Araştırmalar-I*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Karaağaç, G. (2017). *Çağatayca El Kitabı*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Karaağaç, G. (2021). *Türkçe Verintiler Sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Koç, K. Bayniyazov, A. Başkapan, V. (2019). *Kazak Türkçesi Türkiye Türkçesi Sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Maşkaraoğlu, S. (2023). *Kırım Tatar Türkçesi Sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Muzafarov, R. Muzafarov, N. (2018). *Kırım Tatar Türkçesi-Türkiye Türkçesi-Rusça Sözlük* (çev. Nariman Seityahya). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Ocak, B. (1995). *Lütfi'nin Gül-Nevruz'u Gramer İndeksi*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, İzmir.
- Öner, M. (2015). *Kazan-Tatar Türkçesi Sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Özçelik, S. (2016a). *Dede Korkut-Dresden Nüshası- Giriş Notlar I. Cilt*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Özçelik, S. (2016b). *Dede Korkut -Dresden Nüshası-Metin, Dizin II. Cilt*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Özçelik, S. (2021). *Dede Korkut-Günbed Yazması-Kazan Bey Oğuznamesi (Giriş-İnceleme-Notlar-Metin-Dil içi çeviri-Dizinler)*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Özçelik, S. (2022). 2022 Yılı'nın Bahar Müjdesi: Dede Korkut'un Bursa Yazması, *Türk Dili*, 844 (Nisan), 16-29.
- Sertkaya, O. F. (2022). Dede Korkut Kitabı'nın Bursa Yazmasının "Giriş" Bölümü. *Dede Korkut Kitabı Bursa Yazması Tıpkıbasım* içinde (13 ss.). Bursa Büyükşehir Belediyesi. Bursa: Star Matbaacılık.
- Sertkaya, O. F. ve Uzuntaş, H. (2023). Dede Korkut Kitabı'ndaki Sinsi- Eylemi Üzerine. *Türk Dili*, 72 (860), 4-7.
- Toparlı, R. Vural, H. ve Karaatlı, R. (2019). *Kıpçak Türkçesi Sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Yalçın, S. K. ve Şengül, M. (2004). Dede Korkut Hikâyeleri'nin Çocuk Eğitimi Açısından Öne Sürdüğü Değerler ve Ortaya Çıkarmak İstedığı Tip Üzerine Bir Değerlendirme, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 14(2), 209-223.

Etik, Beyan ve Açıklamalar

1. Etik Kurul izni ile ilgili;

Bu çalışmanın yazar/yazarları, Etik Kurul İznine gerek olmadığını beyan etmektedir.

2. Bu çalışmanın yazar/yazarları, araştırma ve yayın etiği ilkelerine uyduklarını kabul etmektedir.

3. Bu çalışmanın yazar/yazarları kullanmış oldukları resim, şekil, fotoğraf ve benzeri belgelerin kullanımında tüm sorumlulukları kabul etmektedir.

4. Bu çalışmanın benzerlik raporu bulunmaktadır.
